Тетяна Володимирівна Кравчина,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
іноземних мов Хмельницького національного університету

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Основне завдання вищої освіти полягає в підготовці спеціаліста, який уміє ініціативно, творчо мислити, самостійно поповнювати власні знання та застосовувати їх у практичній діяльності, фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. У статті аналізується місце та роль самостійної роботи студентів вишів I–II рівня акредитації в навчальному процесі, даються практичні рекомендації для поліпшення її ефективності.

Ключові слова: самостійна робота, мотивація, навчальний процес, студент, контроль.

Одним з важливих шляхів підвищення ефективності педагогічного процесу, активізації пізнавальної діяльності студентів є наукова організація самостійної навчальної роботи.

Глибокі трансформаційні процеси в українському суспільстві зачіпають і сферу вищої освіти. Стає зрозумілим, що без висококваліфікованих кадрів, які володіють іноземними мовами і можуть акумулювати міжнародний досвід, неможливо успішно розбудувати власну державу. Найважливіше значення має підготовка висококваліфікованого фахівця, який володіє комунікативною компетентністю і має сформовані комунікативні навички й уміння.

Виходом із ситуації є належна організація самостійної роботи студентів. Їй потрібно приділяти особливу увагу вже з першого курсу. На жаль, за свідченнями викладачів вищої школи, інтелектуальний потенціал сучасної молоді з року в рік не стає

кращим, а сучасна школа недостатньо готує учнівську молодь до самостійної роботи з основ наук. За цих умов на викладачів, які працюють зі студентами-першокурсниками, лягає чи не найбільша відповідальність не лише формувати відповідні навички та розвивати вміння в майбутніх фахівців, але й навчати їх самостійно працювати і забезпечувати навчально-методичними рекомендаціями. Це допоможе здійснювати корекцію самостійної навчальної діяльності серед менш підготовлених студентів і вдосконалити навчальну діяльність серед більш результативних. Адже всі групи студентів є різнорівневими, тому й виникає проблема у формуванні універсальних навчально-методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи студентів першого курсу. Викладач, який працює зі студентами, має бути достатньо компетентним щодо організації самостійної навчальної діяльності студентів згідно з їхніми індивідуальними особливостями та потребами у процесі оволодіння іноземною мовою.

Загальні дидактичні аспекти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів розкриті в працях С.І. Архангельского, Ю.К. Бабанського, М.Г. Гарунов, М.А. Данилова, Б.П. Єсипов, Л.В. Жарової, І.А. Зимньої, І.Л. Наумченко, М.М. Скаткіна та ін. Питанням організації самостійної роботи, пошуку форм і методів її активізаії в процесі навчання присвячені дослідження таких учених, як В.К. Буряк, Є.Я. Голтан, М.А. Данилов, О.В. Долженко, М.І. Махмутов, Н.А. Полковникова, А.В. Усова та ін. Високо оцінюючи наукове і практичне значення досліджень з проблеми вдосконалення самостійної роботи студентів, ми змушені зазначити, що питання організації самостійної роботи студентів у навчальному процесі не знайшло свого з'ясування. Тому **метою даної статті** є аналіз можливостей здійснення самостійної роботи в системі "викладач-студент" під час вивчення іноземних мов професійного спілкування у світі модернізації вищої освіти.

Ще з давніх часів багато педагогів, психологів, методистів досліджували методи, форми, види самостійної

роботи та вимоги до її організації. Ще Арістотель, говорячи про підготовку до певного виду діяльності, стверджував: "Якщо хтось хоче навчитися щось робити, то коли він навчається, - повинен виконувати цю роботу" [1, с. 7], тобто справі можна навчитися тільки в процесі виконання цієї справи.

А. Дістервет одним з найважливіших принципів навчання вважав самостійність. Саме вона є фундаментом для розвитку розуму, волі, пам'яті, мислення, спостережливості та інших якостей людини. "Те, чого людина не набула шляхом своєї самостійності, - не її..." [2, с. 119]. Знання людині можна запропонувати, підказати, але оволодіти ними вона повинна тільки власною діяльністю, тобто засвоїти власним розумом: "Свій розум - цар у голові: можна наповнити чим-небудь тіло, наприклад, отрутою, але розум наповнити нічим не можна. Він повинен самостійно все охопити, засвоїти та опрацювати" [2, с. 18]. Ідея самостійності в навчанні розвивається і в роботах інших педагогів — класиків. Хочеться зазначити, що безпосередньо працював над розвитком самостійності школярів і відомий український педагог В. Сухомлинський. Великого значення педагог надав вихованню в учнів навичок самостійності в роботі з підручником та іншими джерелами знань. У статті "Виховати людину майбутнього" він писав: "Підготовленим до життя, до праці треба вважати нині того, хто має не тільки добрі знання, а й здатність постійно збагачувати їх, розширювати свій кругозір - учитися самостійно, читати літературу" [3, с. 91]. Так І.Ф. Харламов визначає, що "...в основі самостійної пізнавальної діяльності лежить пізнавальна діяльність учня (студента) на засвоєння знань" [4, с. 213].

Питання самостійної роботи студентів у ВНЗ неодноразово висвітлювалось у працях відомих педагогів: Р. Гуревича, Н. Герман, Н. Тягунової, В. Буряка, В. Лихача, С. Завального та інших.

Під самостійною роботою ми розуміємо навчальну діяльність студента з виконання завдань викладача, або за власним бажанням, яка спрямована на закріплення, розширення та поглиблення раніше отриманих знань, а також на засвоєння нового матеріалу.

Самостійна робота студентів у ВУЗі є одним із найважливіших елементів здобуття знань і вмінь. Необхідно зазначити, що у ВНЗ студент покликаний передусім здобувати знання, які передбачені навчальною програмою, а викладач - керувати навчальним процесом, консультувати студентів, надавати їм методичну допомогу й контролювати успішність і якість знань, умінь і навичок.

Самостійна робота студентів, підходи до якої потребують докорінних змін, на сучасному етапі повинна стати основою вищої освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців. Як складне педагогічне явище - це особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, умінь, навиків, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять. Як бачимо, мета самостійної роботи студентів двоєдина: формування самостійності як риси особистості і засвоєння знань, умінь, навиків [5, с. 188].

Самостійну роботу студента слід вибудовувати з огляду на її мету і завдання. У її структурі виокремлюють такі компоненти (О. Рогова): орієнтаційно-мотиваційний, інструктивно-настановчий, процесуальний, корекційний, контрольно-оцінювальний. Орієнтаційно-мотиваційний компонент передбачає роботу, спрямовану на усвідомлення студентами мети конкретної діяльності та орієнтацію їх на виконання самостійної роботи. Для формування мотиваційної основи навчальної діяльності студентів використовують проблемні запитання та пізнавальні завдання, які сприяють усвідомленню потреби в нових знаннях, а також професійно-орієнтовані завдання, які розкривають роль і значення конкретного навчального матеріалу у становленні

професійної майстерності студентів. Це завдання на виявлення безпосередніх зв'язків конкретних тем навчальних дисциплін з виробництвом, підбір додаткового матеріалу з теми, що стосується майбутньої професійної діяльності, анотування новинок наукової і професійної літератури. Інструктивно-настановчий компонент охоплює ознайомлення студентів із особливостями роботи з навчальним матеріалом різних видів, визначення конкретних завдань, обсягу роботи тощо. Процесуальний компонент пов'язаний з безпосереднім виконанням студентами самостійної роботи. Корекційний компонент передбачає надання допомоги студентам у подоланні труднощів і виправленні помилок. Сутність контрольно-оцінювального компонента полягає у здійсненні контролю за процесом самостійної роботи студентів: викладач аналізує характер, повноту, зміст, доцільність вибору студентами способів діяльності та оцінює їх. Оцінювання супроводжується цільовою настановою з метою забезпечення переходу студентів на вищий рівень самостійної діяльності.

Дидактичне значення самостійної роботи в професійній підготовці фахівців і розвитку їхніх інтелектуально-навчальних умінь таке: 1) у процесі самостійної роботи студенти набувають повніших, глибших знань, які характеризуються такими критеріями, як системність, оперативність, гнучкість і міцність знань; 2) самостійна робота над науковими проблемами об'єктивно впливає на формування самостійності мислення і суджень; 3) систематична робота в якій-небудь науковій галузі сприяє виробленню інтересу до цієї науки; 4) самостійна робота відіграє важливу роль у вдосконаленні таких професійно-важливих якостей особистості, як наполегливість, завзятість і цілеспрямованість [6, с. 150].

За словами Р. Гуревича, у загальному вигляді структура самостійних робіт студентів така: 1) отримання завдання від викладача і продумування його змісту (його осмислення); 2) осмислення мети майбутньої діяльності,

мобілізація знань, умінь; 3) планування майбутньої діяльності; 4) здійснення самоконтролю; 5) аналіз результатів роботи (порівняння їх із метою) [7, с. 31].

Викладач організовує, спрямовує (поточний інструктаж) і контролює дії студентів під час виконання самостійної роботи, надає їм різноманітну допомогу, стимулює потребу в нових знаннях, уміннях і навичках, підводить підсумки і виставляє оцінки.

Ефективність самостійної роботи досягається під час виконання певних вимог:1) зміст самостійних робіт повинен відповідати меті та завданням заняття; 2) завдання для самостійної роботи повинно мати мету (індивідуалізувати міру складності завдань); 3) об'єм завдання повинен відповідати часу, який заплановано для виконання.

До самостійної роботи студента належить ще й домашня робота, як одна з її форм. Домашня самостійна робота виконується зазвичай без керівництва викладача, але за його завданням: студенти вже самі розподіляють власний час, визначають послідовність виконання роботи, самостійно контролюють результати, знаходять і виправляють помилки. Успіх самостійної домашньої роботи залежить переважно від того, як пройшло заняття, як студенти підготовлені до виконання домашнього завдання.

Наприклад, кожне домашнє завдання, яке ми пропонуємо студентам складається з трьох складників: теоретичного (розгляд відомостей з певного питання), методичного (підготувати відповідну наочність, план-конспект до певної теми) та практичного (творчий підхід і якість у виконанні конкретного виробу).

Важливо також так спланувати роботу студентів, щоб кожний з них отримав завдання відповідно до його можливостей і здібностей. А для цього необхідно: а) визначити рівень теоретичної і практичної підготовки студентів у ВНЗ; б) визначити їхні індивідуально-психологічні характеристики; в) розробити індивідуальні програми для самостійної роботи з певної дисципліни.

Організація самостійної роботи студентів складається з двох основних аспектів: 1) розробка форм і методів організації контролю за самостійною роботою: тематика контрольних, курсових, дипломних робіт, тематика рефератів, питання до заліків, екзаменів; 2) навчально-методичне забезпечення самостійної роботи.

В організації самостійної роботи студентів найважливіше визначити обсяг і структуру змісту навчального матеріалу, який виноситься на самостійне опрацювання, а також необхідне навчально-методичне забезпечення. До методичного забезпечення входять: 1) програмні документи: навчальний план, навчальні програми окремих дисциплін; 2) дидактичні засоби: підручники, посібники, комп'ютерні навчальні програми, методичні рекомендації; 3) обладнання та матеріали: телевізори, відеомагнітофони, аудіозасоби: роздатковий матеріал, комп'ютерні навчальні програми.

Розглядаючи питання організації самостійної роботи, варто зупинитися на тому, що незважаючи на вид самостійної роботи (аудиторний чи позааудиторний), обов'язковим є контроль за цією діяльністю студентів. На жаль, на практиці дуже часто зустрічаємо відсутність контролю за самостійною роботою. На нашу думку, варто шукати такі форми і методи контролю, які виявили б не інформацію, а знання студентів, їхні професійні вміння та навички. У процесі навчання викладачі можуть повідомити студентам лише мовну оболонку знань у формі інформації. Інформація стає знаннями тільки в результаті серйозної самостійної роботи студента, у процесі переробки інформації, її усвідомленні. На практиці так відбувається не завжди і тоді розвивається формалізм знань, що проявляється в поверхневості знань неприйняття знань особистістю студента (знання абстрактні, не пов'язані одні з одним), невміння використати власні знання в конкретній педагогічній ситуації.

Контроль за самостійною роботою студентів виконує дві форми: коригувальну (полягає у своєчасному виявленні

помилок) і стимулювальну (є своєрідним зовнішнім поштовхом до діяльності).

Відповідно до цих форм виділяють два види контролю: за процесом і за результатом. Контроль за процесом передбачає пильну увагу за кожним «кроком» виконуваної діяльності. При цьому поточна діяльність порівнюється з еталонною, запрограмованою діяльністю. Контроль за результатами передбачає повну свободу студентів у здійсненні процесу діяльності, але ставить їх перед потребою вчасно подати конкретний результат. Такий контроль доцільний щодо самостійної роботи, бо кінцевий її результат завжди відображений у конкретних виконаннях: креслення, конспект, реферат, усна відповідь тощо.

Контролюючи самостійну роботу студентів, слід виходити з того, що головним у ній є сама її структура як діяльності, передусім її мотиви, цілі: чим спонукається самостійна робота; на розв'язання яких проблем вона спрямована; чому ці проблеми цікавлять студента тощо. Тобто основним об'єктом у самостійній роботі, який підлягає контрольній функції, є знайдені і випробувані студентом шляхи пошуку, постановки і розв'язання проблем.

На завершальному етапі циклу самостійної роботи необхідним є здійснення аналітичної функції, головним змістом якої є аналіз завершеної справи. Такий аналіз потрібен і викладачам, і студентам. Для викладачів — це передумова для вдосконалення навчального процесу, шлях до педагогічної майстерності, для студентів — крок до подальшої самостійної навчальної діяльності на основі усвідомленого досвіду.

На основі аналізу відбувається корекція результатів діяльності. Корекція — це не лише виправлення помилок, а й творчий пошук оптимальних шляхів виконання поставлених завдань і підготовка до подальшої самостійної роботи.

Студент, відповідно, повинен володіти всіма зазначеними функціями управління. Процес опанування функцій відбувається поступово під час навчання. Тому

відповідно до вимог рівня самостійної роботи студентів пропонується різний обсяг функцій.

Розглядають три рівні самостійної роботи [8].

1. Самостійна робота студентів 1-го рівня (СРС-1) — сукупність пізнавальних дій суб'єкта навчання щодо засвоєння знань, видів і способів діяльності в конкретній предметній галузі. СРС 1-го рівня в будь-якій формі організації навчання (лекції, семінари, контрольні роботи тощо) не залежить від присутності чи відсутності викладача й найкраще формує розумові дії як акт мислення. СРС-1 забезпечує засвоєння предметних знань, навичок, умінь, формує певний енциклопедизм навчання, але не передбачає самостійного використання набутого.

2. Самостійна робота студентів 2-го рівня (СРС-2) — сукупність самостійних дій суб'єкта навчання над предметом, задана з метою отримання певного продукту, результату. СРС-2 додатково до СРС-1, яка є складником цього рівня, формує певні навички й уміння самостійно використовувати засвоєні знання для використання певних завдань, що забезпечує надійний «виконавський» рівень підготовки фахівців.

3. Самостійна робота 3-го рівня (СРС-3) — сукупність самостійних дій суб'єкта навчання в певних умовах за схемою організаційно-психологічної структури діяльності студентів, що включає: визначення власної мети та планування шляхів її досягнення; мотивацію, визначення процесу дій з обраним предметом; самоконтроль і корекцію дій для досягнення заздалегідь визначеної мети [8].

З визначення СРС-3 можна дійти висновку, що саме цей рівень роботи повною мірою відповідає поняттю самостійної роботи за системно-діяльнісним підходом. Окрім того, СРС-3 вбирає в себе два попередні рівні. СРС-3 дає змогу реалізувати цілі вищої школи щодо підготовки ініціативних, активних, творчих фахівців. Саме в самостійній роботі третього рівня студент реалізує всі можливі функції управління власною діяльністю.

Отже, для формування і розвитку самостійного творчого мислення студентів університету необхідно викладачам чітко організувати систему послідовного підвищення підготовки студентів до самостійного пошуку. Кінцева мета полягає в тому. щоб самостійна робота у студентів увійшла у звичку, а творча діяльність стала потребою. Перспективами подальших пошуків у цьому напрямку ми вбачаємо дослідження подолання труднощів і перешкод в організації самостійної роботи студентів немовних спеціальностей у процесі самостійного навчання.

Використані джерела

1. Дистервет А, Избранные педагогические сочинения / А. Дистервет. У 2 т. – Т. 2. - М., 1956. – 453 с.
2. Гончаренко Н.М. Думки В.О. Сухомлинського про самостійну роботу учнів над книжкою / Н.М. Гончаренко // Рідна школа. – 1983. – №11. – С. 90–95.
3. Харламов И.Ф. Педагогика. – М., 1990. – 576 с.
4. Соколов А.В., Драч І.І., Ісаєва І.А. Організаційно-методичні засоби забезпечення самостійної роботи студентів у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації / А.В. Соколов // Проблеми освіти: науково-методичний збірник. – К., 2002. – С. 188–192.
5. Завацький С. Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів індустріально-педагогічного факультету / С. Завацький // Педагог професійної школи: зб. наук. праць / ред. кол.: Н.Г. Ничкало. – К.: Науковий світ, 2002. – Вип. 11. – С. 150–154.
6. Лихач В.М., Гуревич Р.С. Преемственность содержания трудового обучения й профессиональной подгоговки учащихся / В.М. Лихач. – М.: Высшая школа, 1990. – 111 с.
7. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение/ Козаков В.А. – К.: Высшая школа, 1990. – 246 с.